

PAVEL ŘÍČAN
(18. 4. 1933 – 25. 12. 2024)

Odešel jeden z doyenů československé psychologie. Prof. PhDr. Pavel Říčan, CSc. je významnou postavou naší psychologie v mnoha ohledech i vzhledem k šíři svého odborného záběru. Zemřel v Pelhřimově mezi svými nejbližšími ve věku 91 let.

Chlapecká léta prožil na venkovské evangelické faře na Moravě. Ve svém dětství, zejména vzhledem k otci, evangelickému faráři (později vysokoškolskému profesoru církevních dějin) Rudolfovi Říčanovi, Pavel nacházel některé analogie s dětstvím C. G. Junga. Později vzpomínal, že se na farní zahradě s rozhledem do krajiny cítil jako na ostrůvku pravdy a bezpečí.

Pavel Říčan zažil ve svém životě dvě ideologické totality a dvě vojenské okupace. Po válce, s uvědoměním válečných hrůz tehdy jako dvanáctiletý chlapec cítil, že je nutné aktivně se bránit zlu a toto přesvědčení považoval za nejhlubší základ svého celoživotního směřování.

Říčanova rodina po válce přesídlila do Prahy. Pavel se po maturitě na gymnáziu rozhodl pro studium na Komentářské fakultě bohosloveské fakultě, ačkoliv si byl vědom zřejmého rozporu mezi svým zájmem o bohosloví a osobnostním založením, charakteristickým sociální nesmělostí. Během studia jej nejsilněji zaujala oblast etiky, kterou jakožto praktickou aplika-

ci filozofických idejí zpětně vnímal jako určité přemostění k psychologii.

Po absolutoriu pracoval nejdřív jako internátní vychovatel učňovské mládeže. Po roce nastoupil do laboratoře Psychologického ústavu University Karlovy a zároveň externě vystudoval obor psychologie na Filosofické fakultě UK. Jeho první výzkumné projekty byly zaměřené na experimentální výzkum v oblasti obecné psychologie.

Teprve počátkem 60. let se Říčanovi otevřela možnost věnovat se osobně bližším tématům, testování kognitivních schopností a výzkumu osobnosti. V roce 1965 obhájil kandidaturu a v roce 1966 se mu podařilo vycestovat na roční stáž na univerzitu v Illinois k Raymondu Cattellovi. Navzdory získaným znalostem v oblasti psychometrie a faktorové analýzy, které následně poskytl českému čtenářstvu v učebních textech, byl Pavel Říčan pobytem v USA zklamán.

Po návratu získal externí asistentské místo na katedře psychologie Filosofické fakulty UK a v Psychologickém ústavu ČSAV se pod vedením Vladimíra Tardého zabýval výzkumem psychologie osobnosti. V roce 1973 i shodou šťastných okolností vydal monografii „Psychologie osobnosti“, která se výrazně lišila od většiny tehdejších publikací svou humanistickou orientací. V rámci aplikovaného psychodiagnostického výzkumu se Říčan zaměřoval na vývoj psychologických testů. Vydal např. Test intelektového potenciálu či českou verzi Cattellova 16 PF. Vzhledem ke své politické angažovanosti (např. v Klubu angažovaných nestraníků) a názorové otevřenosti však musel v letech normalizace Psychologický ústav opustit.

Zdánlivá tragédie pro rozvíjející se kariéru nadějného vědce však byla Pavlem Říčanem později vnímána jako veskrze pozitivní impuls. Získal asistentskou pozici v Kabinetu psychologie Institutu pro další vzdělávání lékařů a farmaceutů v pražské Thomayerově nemocnici a místo v týmu Josefa Langmeiera a Zdeňka Matějčka. Podílel se na školení lékařských pracovníků a na výcviku psychologů v psychodiagnostice, prošel výcvikem skupinové psychoterapie a psychoanalýzy. V tomto období vyšly jeho publikace zaměřené na projektivní diagnostické techniky.

V osmdesátých letech připravil k vydání svou nejčtenější a všeobecně nejznámější monografii, inspirovanou Eriksonovou biodromální teorií osmi věků, „Cesta životem“, která na své první vydání čekala do pádu komunistického režimu. Ve spolupráci s dalšími autory se také podílel na vydání „Dětské klinické psychologie“. Po-

listopadové změny Pavlu Řičanovi otevřely velkou škálu možností. Po dvanáctiletém odkladu byl jmenován docentem pro obor psychologie. Stal se předsedou Českomoravské psychologické společnosti a v letech 1990–1991 zastával funkci ředitele Psychologického ústavu ČSAV. V následujících letech se zde v pozici vedoucího vědeckého pracovníka zabýval výzkumem, přednášením a publikováním. Soustředil se na oblast agresivity a školní šikany a také na psychologii spirituality jakožto integrální složky osobnosti. Zabýval se analýzou mimokonfesijních podob spirituality i jejího axiologického přesahu. V roce 2004 byl Pavel Řičan jmenován profesorem psychologie. V roce 2011 mu byla tehdejšímu předsedou Akademie věd, profesorem Jiřím Drahošem, udělena Čestná medaile Karla Engliše a stal se také emeritním profesorem Akademie věd ČR.

V duchu generativity cítil závazek předávat znalosti a zkušenosti mladší generaci, studentům byl však nejsrozumitelnější ve svých monografiích. Jeho přání působit na „svě“ Evangelické teologické fakultě nebylo vyhověno, přijal však nabídku Husitské teologické fakulty, na níž v letech 1998–2013 vyučoval předměty z oblasti psychologie náboženství.

Cím byl a je profesor Pavel Řičan jedinečným pro nás, kteří jsme měli možnost poznat jej osobně – jak na něj vzpomínáme? Oceňovali jsme Pavlův brilantní způsob uvažování. Projevoval se nejen v komentářích k odborným statím a přednáškám, ale i ke společensko-politickým událostem, v nichž akcentoval na první pohled málo zřetelné, avšak relevantní (chtělo by se napsat „inkrementálně validní“) souvislosti, jimiž vyvracel běžně sdílené konvenční názory.

Ctenáři v knihovně pražského Psychologického ústavu možná narazí na knihy, do kterých při četbě vpisoval své vlastní stručné komentáře k obsahu. Také jeho poslední vydání „Psychologie osobnosti“ jsou opatřena několikerým systémem poznámek, v nichž occamovský rozporoval nepřesně simplifikované, avšak po generace v psychologii tradované informace.

Zejména v mládí byl nesmlouvavým a přísným kritikem a oponentem, v komunikaci s lidmi se někdy projevoval sverázným způsobem. V 70. letech byl pro studenty FF UK především strohým, přísným představitelem vědecké psychologie. Jeho texty i sdělovaný projev byly bez značného úsilí ze strany studentů obtížně srozumitelné a vážné – při přednáškách jsme se vskutku nenasmáli.

Nejpřísnější však byl vůči sobě. Později se opakovaně sebekriticky vracel k situacím z minulosti, o kterých byl přesvědčen, že je bylo možné zvládnout lépe (navzdory tomu, že toto „lépe“ bylo mnohdy patrné až z odstupe let či desetiletí).

S postupem let se v jeho práci i při osobním styku projevovala jeho proměna k laskavosti. Jako spolupracovníci a přátelé jsme měli rádi jeho jemný humor v anglickém stylu („*Vidím, že se máte dobře. Tak teď ještě jak se mám já?*“). Ke statistickým analýzám ve vlastním výzkumu přistupoval s pokorou a s vědomím, že jde vždy o jednu z možných perspektiv, které lze aplikovat na zkoumané jevy. K našim společným statistickým analýzám bylo tudíž zapotřebí si „jako komentář k faktorové analýze“ přečíst také knihu G. Greena *Monsignore Quijote*.

Ve svých pozdějších dekádách vnímal události i jednotlivé lidi především v jejich pozitivních potencialitách a s nadějí. Oceňovali jsme, jakým byl starostlivým a velmi chápajícím dědečkem. Často říkával, že „těm mladým“ – a světu – fandí. V poslední době se opět obracel k sobě a k rodině a omezoval širší kontakty.

Pavel Řičan byl u nás i mezinárodně uznávaným odborníkem a zůstane vysoce inspirativním vědcem i osobností pro obec psychologů i pro širokou veřejnost. Ti, kdo měli možnost poznat ho blíže, nemohli než si ho vážit. Pro celou psychologickou obec může být jeho odkaz inspirací k hlubšímu porozumění lidské duši. Kéž by náš obor měl více takových představitelů.

Pavlna Janošová a Jana Procházková

VYBRANÁ BIBLIOGRAFIE

- Řičan, P., & Janošová, P. (2016). Spirituální výchova v rodině: co radí psychologové? Portál. Kollerová, L., Janošová, P., & Řičan, P. (2015). Moral motivation in defending classmates victimized by bullying. *European Journal of Developmental Psychology*, 12(3), 297-309.
- Kollerová, L., Janošová, P., & Řičan, P. (2014). Good and evil at school: Bullying and moral evaluation in early adolescence. *Journal of Moral Education*, 43(1), 18-31.
- Kollerová, L., Janošová, P., & Řičan, P. (2014). Moral disengagement from bullying: The effects of gender and classroom. *The New Educational Review*, 37, 280-291.
- Řičan, P. (2013). S dětmi chytré a moudře: psychologie výchovy pro rodiče a prarodiče. Portál.
- Řičan, P. (2012). K pojmu psychospirituální krize. *Československá psychologie*, 56(2), 194-196.
- Řičan, P., & Janošová, P. (2010). Jak na šikanu. Grada.
- Řičan, P., & Janošová, P. (2010). Spirituality as a basic aspect of personality: A cross-cultural verification of Piedmont's model. *International Journal for the Psychology of Religion*, 20(1), 2-13.
- Řičan, P., Lukavský, J., Janošová, P., & Štochl,

- J. (2010). Spirituality of American and Czech students—A cross-cultural comparison. *Studia psychologica*, 52(3), 243-251.
- Říčan, P. (2009, 2013). *Psychologie*. Portál.
- Říčan, P., & Stuchlík, J. (2008). CAN-C (Camberwellský formulář pro hodnocení potřeb – klinická verze) – zkušenosti s praktickým používáním ve službách psychosociální rehabilitace. In Raboch, J. et al. (Eds.), *Quo vadis, psychiatria?* (pp. 189-190). Galén.
- Říčan, P., & Janošová, P. (2008). Eticko-spirituální aspekty zvládnání vzteku u dospívajících chlapců a dívek. *Československá psychologie*, 52(2), 105-119.
- Říčan, P., & Kocourková, J. (2008). Základ spirituality ve vztazích raného dětství: psychoanalytická perspektiva. *Československá psychologie*, 52(1), 90-100.
- Říčan, P., & Janošová, P. (2007). Test spirituální citlivosti. *Československá psychologie*, 51(2), 153-160.
- Říčan, P. (2007). *Psychologie náboženství a spirituality*. Portál.
- Říčan, P. (2007, 2010). *Psychologie osobnosti: obor v pohybu*. Grada.
- Říčan, P. (2006). Spiritualita jako klíč k osobnosti a lidským vztahům. *Československá psychologie*, 50(2), 119-137.
- Říčan, P., & Janošová, P. (2005). Spirituality: Its psychological operationalization via measurement of individual differences: A Czech perspective. *Studia psychologica*, 47(2), 157-165.
- Janošová, P., & Říčan, P. (2005). Psychologické aspekty polarita žena – muž. *Československá psychologie*, 49(6), 579-589.
- Říčan, P. (2005, 2008). *Psychologie: příručka pro studenty*. Portál.
- Říčan, P., & Janošová, P. (2004). Spiritualita českých vysokoškoláků – faktorově analytická sonda. *Československá psychologie*, 48(2), 97-106.
- Říčan, P. (2004). Spirituality: The story of a concept in the psychology of religion. *Archive for the Psychology of Religion*, 26(1), 135-156.
- Říčan, P. (2003). Spirituality in psychology: The concept and its context. *Studia psychologica*, 45(3), 249-257.
- Říčan, P. (2002). K čemu psychologie náboženství. *Československá psychologie*, 46(4), 358-368.
- Říčan, P. (2002). *Psychologie náboženství*. Portál.
- Říčan, P., & Vojtíšek, Z. (1999). Odborná pomoc při rozchodu se sektou. Uloha psychologie ve výstupovém poradenství. *Československá psychologie*, 43(5), 459-464.
- Říčan, P. (1999). Krutost jako prožitek a jako motiv. Příspěvek k teorii lidské agrese. *Československá psychologie* 43(6), 543-555.
- Říčan, P. (1999). Muži, ženy a krutost. K problému mužské agrese vůči ženám. *Československá psychologie*, 43(3), 267-274.
- Říčan, P. (1999). Frustrace z pojmu agrese. *Československá psychologie*, 43(2), 180-183.
- Říčan, P., & Vojtíšek, Z. (1999). Religionista a psycholog obhlíží českou náboženskou scénu. *Československá psychologie*, 43(1), 73-80.
- Říčan, P. (1998, 2000). S Romy žít budeme – jde o to jak: dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti. Portál.
- Říčan, P. (1996). Sociometric status of Gypsy children in ethnically mixed classes. *Studia psychologica*, 38(3), 177-184.
- Říčan, P. (1995). Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí. Portál.
- Říčan, P. (1995). Sociometric status of the school bullies and their victims. *Studia psychologica*, 37(5), 357-364.
- Říčan, P. (1995). Family values may be responsible for bullying. *Studia psychologica*, 37(1), 31-36.
- Říčan, P., & Pithartová, D. (1995). Krotíme obrazovku: jak vést děti k rozumnému užívání médií. Portál.
- Říčan, P., & Krejčířová, D. a kol. (1995, 1997, 2006). *Dětská klinická psychologie*. 4. přeprac. a dopl. vyd. Grada.
- Říčan, P. (1993). Šikánování jako psychologický problém. *Československá psychologie*, 37(3), 208-217.
- Říčan, P., Klicperová, M., & Koucká, T. (1993). Families of bullies and their victims: A children's view. *Studia psychologica*, 35(3), 261-266.
- Říčan, P., Kožený, J., & Klicperová, M. (1993). Psychometrická analýza dotazníku ADOR-20. *Československá psychologie*, 37(4), 330-334.
- Říčan, P. (1991). Psychologie rodiny – obor ve stavu zrodu. *Československá psychologie*, 35(1), 38-47.
- Říčan, P., & Vágnerová, M. a kol. (1991). Dětská klinická psychologie. Avicenum.
- Říčan, P. (1990). Adolescent v základní rodinné triádě. *Československá psychologie*, 34(5), 426-430.
- Říčan, P. (1990). Psychometrická struktura českého převodu FACES III. *Československá psychologie*, 34(4), 299-302.
- Říčan, P. (1990). Olsonovy dimenze rodinného systému a dotazníky FACES. *Československá psychologie*, 34(4), 294-298.
- Říčan, P. (1990, Panorama; 2004, 2006, 2014, 2021, Portál). *Cesta životem*.
- Říčan, P. (1986). K problémům měření inteligence u dětí. *Československá pediatrie*, 41(4), 231.
- Říčan, P. (1983). Etika a psychoterapie. In Z. Eis a kol., *Psychoterapie a etika* (pp. 10-45).

- Edice LD 1983/31-32. Psychiatrická léčebna KUNZ Kosmonosy.
- Říčan, P. (1978). Localization of the adolescent self in the space of Kelly. *Studia psychologica*, 20(4), 286-293.
- Janík, A., Langmeier, J., Dušek, K., & Říčan, P. (1978). Využití psychodiagnostiky v psychiatrii dospělých. *Československá psychiatrie*, 74(2), 82-90.
- Říčan, P. (1978). K faktorové struktuře Osgoodova sémantického diferenciálu. *Československá psychologie*, 22(2), 111-116.
- Říčan, P., & Dunovský, J. (1978). Psychometrické ověření Dotazníku subjektivního sociálního statusu. *Československá psychologie*, 22(2), 131-133.
- Nováková, D., & Říčan, P. (1978). Statistický pohled na klinická psychologická vyšetření. *Československá psychologie*, 22(2), 122-125.
- Říčan, P. (1977). K psychologii úzkosti. *Československá pediatrie*, 32(11), 642-644.
- Říčan, P. (1973, 1975, Orbis; 1982, Psychodiagnostické a didaktické testy). *Psychologie osobnosti*.
- Říčan, P. (1973). K teorii, terminologii a metodologii sebepojetí. *Československá psychologie*, 17(5), 464-467.
- Říčan, P., & Hampejsová, O. (1972). Prolegomena k faktorové analýze. *Státní pedagogické nakladatelství*.
- Říčan, P. (1972). Posuzování inteligence žáků učitelů. *Československá psychologie*, 16(2), 129-131.
- Říčan, P., & Osecká, L. (1971). Psychometrický rozbor dotazníku KUD. *Československá psychologie*, 15(1), 55-61.
- Říčan, P. (1971). Osobnost a individualita. *Československá psychologie*, 15(2), 137-143.
- Říčan, P., & Richter, A. (1971). Sebeuposuzování v referenčním rámci konkrétní sociální skupiny. *Československá psychologie*, 15(3), 253-256.
- Říčan, P. (1971). Faktorová struktura hodnocení vlastních schopností. *Československá psychologie*, 15(4), 355-368.
- Říčan, P. (1971). Statistická významnost ve výzkumu osobnosti. *Československá psychologie*, 15(4), 402-403.
- Říčan, P. (1971). Solving of personal problems. *Československá psychologie*, 15(6), 566-570.
- Říčan, P. (1970). Pojmy Já v psychologii osobnosti. *Československá psychologie*, 14(3), 209-229.
- Říčan, P. (1970). Faktory sebeuposuzování ve volných vlastnostech. *Československá psychologie*, 14(6), 568-570.
- Říčan, P., Heinzl, Z., & Janoušková, N. (1970). Dimenzionalita Cattellova osobnostního dotazníku. *Československá psychologie*, 14(4), 332-341.
- Říčan, P. (1970). Kdo má právo používat psychodiagnostických metod. *Československá psychologie*, 14(4), 366-367.
- Jiránek, F., Kolaříková, O., & Říčan, P. (1970). *Psychologie 20. stol.: 2 díl*. Univerzita Karlova.
- Říčan, P., Sedláková, M. (1969). Opposita: kontrární a kontradiktorní adjektiva při posuzování povahových vlastností. *Československá psychologie*, 13(6), 604-616.
- Hoskovec, J., Říčan, P., & Štikar, J. (1965). Psychometrické metody při posuzování řidičů. *Československá psychologie*, 9(6), 577-585.
- Říčan, P. (1965). Úloha dědičnosti a prostředí ve schopnostech. *Československá psychologie*, 9(4), 360-367.
- Hoskovec, J., Knobloch, F., & Říčan, P. (1963). Learyho metoda interpersonální diagnózy osobnosti: pokus o ověření pojmové validity u skupiny neurotiků. *Československá psychiatrie*, 59(5), 304-310.